

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Maciej Cezary Hułas

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy i miejsca ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

- 1997 Magister teologii na podstawie pracy *Prawne aspekty dyskusji nad ważnością święceń anglikańskich*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin.
- 2004 Doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii na podstawie pracy *Relacja pracy i kapitału według Oswalda von Nell-Breuninga*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

- 2008 – 2009 Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, asystent.
- 2009 – 2019 Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, adiunkt.
- Marzec 2019 Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, asystent.

4. Wskazane osiągnięcia wynikające z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki:

4.1. Tytuł osiągnięcia naukowego:

Decydować samemu. Sfera publiczna jako *locus* autonomii według Jürgena Habermasa

4.2. Autor, tytuł publikacji, nazwa wydawnictwa, rok wydania:

Maciej Hułas, *Decydować samemu. Sfera publiczna jako „locus” autonomii według Jürgena Habermasa*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2019. ISBN 978-83-8061-669-1, recenzenci: prof. dr hab. Danuta Walczak-Duraj, dr hab. Wojciech Misztal.

4.3. Omówienie celu naukowego ww. pracy, osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Celem książki jest wykazanie szans, jakie model sfery publicznej Habermasa oferuje zwykłym uczestnikom życia społecznego w urzeczywistnianiu ambicji świadomego i samodzielnego stanowienia w materii odnoszącej się do istotnych kwestii ich własnej egzystencji. Autonomia jako osobowa kondycja uzdalniająca do odpowiedzialnego kierowania sobą i samostanowienia w aktach decyzyjnych potwierdzających trwałe plany życia od epoki osiowej uchodzi za istotną domenę racjonalności i krytycznej refleksyjności. Traktuję je jako synonimy podmiotowości zagrożonej kolonizującym wpływem systemów cząstkowych (polityki, ekonomii, nauki i in.) i przyjmuję jako czynnik formalny realizowanych studiów, który połączony z czynnikiem materialnym, tj. modelem sfery publicznej Habermasa, wyznacza następujące pytania badawcze.

- a. Jakie miejsce w myśli społecznej Habermasa zajmuje samostanowienie?
- b. Jakie okoliczności i jakie czynniki wpłynęły na konceptualizację przez niego sfery publicznej?
- c. Skąd pochodzi wzorcowa racjonalność publiczna w jego koncepcji i w czym się wyraża?
- d. W jakim stopniu koncept sfery publicznej Habermasa czyni zadość kryterium ogólnej dostępności i jak opiera się kolonizującemu wpływowi ideologii?
- e. Jak ewoluował jego koncept sfery publicznej?
- f. Na ile jest on uniwersalny?
- g. W jaki sposób uwalniane są w nim potencjały transcendujące i emancypujące?

Zasadność niniejszych badań potwierdza przede wszystkim (1) znaczenie sfery publicznej jako miejsca generowania opinii publicznej – jedynej i najwyższej instancji legitymizującej rozstrzygnięcia obowiązujące w systemach demokratycznych oraz praktyczne urządzenia w obszarze życia społecznego, politycznego, gospodarczego, kulturalnego itd. Właśnie z uwagi na znaczenie dla praktyki życia triada: autonomia, sfera i opinia publiczna staje się celem zabiegów różnych ośrodków władzy, które za pomocą socjotechnik usiłują

kształtować zbiorową świadomość i aranżować życie społeczne w sposób podporządkowujący je logice własnych celów. (2) Zasadność refleksji badawczej poświadcza również spór w literaturze badawczej, na ile koncept sfery publicznej Habermasa czyni zadość ogólnym jej założeniom, tj. niereglamentowanej dostępności, eliminacji interesów partykularnych i wszelkich postaci dyskryminacji oraz wszelkich form dyskursywnego uprzywilejowania. (3) Prowadzenie niniejszych badań zdaje się uzasadniać sama bezprecedensowa konceptualizacja sfery i opinii publicznej, którą Habermas zdołał przełamać naukowy pesymizm narosły przez dekady i obciążający postrzeganie jednej i drugiej aż do lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia.

Habermas jako *persona dramatis*. (1) W warstwie deklaratywnej jego model sfery publicznej wydaje się najbardziej inkluzyjny ze znanych w teorii społecznej, zabezpiecza bowiem powszechną dostępność, eliminuje interesy partykularne oraz wszelkie formy dyskursywnego uprzywilejowania, wykazuje dużą zdolność adaptacyjną do zmieniających się warunków społecznych oraz wciąż nowych mediów i technik komunikacji. Habermas szczegółowo wyjaśnia okoliczności historycznego zaistnienia sfery publicznej; dokonuje wivisekcji komponentów nośnych jej postaci wzorcowej oraz omawia normatywność opinii publicznej; wyszczególnia kluczowe elementy składające się na instrumentarium funkcjonowania sfery publicznej; wskazuje na obszary życia inherentnie związane ze sferą publiczną. (2) Jego model sfery publicznej zakorzeniony jest w uniwersalnych wartościach i dyspozycjach osobowych, takich jak naturalna potrzeba samostanowienia chroniona uniwersalnym prawem wolnościowym o statusie negatywnym *status negativus* (G. Jellinek). (3) Powstały na kontynencie europejskim, którego populacja układa się w szachownicę etnicznych narodów z ich unikalnością historyczną i tożsamościową, czerpiący z rezerwuaru rozumienia i znaczeń wypracowanych oraz przekazywanych w kulturowym dziedzictwie Europy jego model sfery publicznej zdaje się dysponować bogatym asortymentem rozwiązań problemów świata zachodniego. (4) Habermas tworzył swą koncepcję sfery publicznej w latach młodej Bundesrepublik, której społeczeństwo stanęło wobec konieczności moralnego „zresetowania” wymuszonego totalitarną przeszłością. Bez tego niemożliwe byłoby budowanie demokratycznego państwa z jego „cudem gospodarczym” i społeczną gospodarką rynkową – unikalnym przykładem programowego upowszechnienia dobrobytu. Ten szczególny aspekt jego koncepcji sfery publicznej odnosi się do problemu obywatelskiego samostanowienia społeczeństw obciążonych syndromem życia w reżimach autorytarnych, tłamszących wszelkie przejawy autonomii obywateli w życiu publicznym.

Metodologia. W naukach społecznych koncept sfery publicznej Habermasa można badać co najmniej z czterech różnych perspektyw: (1) historycznej, analizując centra

towarzystwa (londyńskie kawiarnie, paryskie salony, niemieckie towarzystwa naukowe, kluby czytelnicze), w których społeczeństwo obywatelskie formowało się w zbiorowy podmiot świadomy swych praw samostanowienia; (2) normatywnej, rozpatrując formalne warunki zaistnienia racjonalnego dyskursu publicznego, wymogi udziału w nim, reguły wyrażania opinii i warunki osiągania porozumienia; (3) socjologicznej, obejmując refleksją procesy towarzyszące powstawaniu sfery publicznej i zmieniające zastane struktury życia; oraz (4) krytycznej, gdzie wglębiamy się w sferę publiczną jako *locus* emancypacji społecznej i poddajemy skrutynium obowiązującą w niej normatywność jako podstawę osiągania konsensu w społeczeństwach zróżnicowanych światopoglądowo, w których osłabły bądź wyczerpały się potencjały integrujące aksjologii tradycyjnych. Specyfika problemu badawczego domaga się połączenia wymienionych perspektyw. Oczywiście w tym miejscu pojawia się problem ich właściwego zbalansowania: ile historii, ile normatywności, ile socjologiczności czy podejścia krytycznego? Proporcję obecności każdej z wymienionych perspektyw wyznacza główny cel niniejszych studiów, tj. wyeksponowanie szans, jakie sfera publiczna w koncepcji Habermasa stwarza autonomii.

Niniejsza praca jest oparta na źródłach i ma charakter systematyzujący. Z rozległego problemowo obszaru idei, terminów i kontekstów, które razem składają się na koncept sfery publicznej Habermasa wydobywam treści odnoszące się do autonomii i porządkuję je według przyjętych celów badawczych. W badaniach posługuję się analizą źródła uzupełnioną o syntezę, fenomenologię i hermeneutykę rekonstrukcyjną. Pierwsza jest niezbędna do poprawnego „rozszyfrowania” i zrozumienia prac Habermasa oraz do ich interpretacji, tj. do wyodrębniania elementów pierwszoplanowych, myśli przewodnich, założeń fundamentalnych, koronnych idei i faktów które zestawia i łączy w szersze związki znaczeniowe. Treść analizowanego źródła staje się zrozumiała, gdy uwzględni się jego osadzenie kontekstualne, stąd drugim celem analizy jest studium kontekstu kluczowych źródeł: okoliczności ich powstania, ich związku z sytuacją egzystencjalną autora, ich adresata oraz wpływu, jaki wywarły na aktualny bieg zdarzeń politycznych, naukowych i kulturalnych. Wynikiem uzyskanym w analizie źródłowej synteza nadaje postać zwięzłej i komplementarnej struktury. Z fenomenologii, która szuka ukrytych znaczeń i źródeł sensu analizowanych fenomenów, korzystam tam, gdzie usiłuję wnikać w istotę opisywanych zjawisk, które Habermas przywołuje jako ilustracje wyjaśniające dla swej teorii. Komponent hermeneutyczny przyjętej metodologii służy rozumieniu i właściwemu wyjaśnieniu sensu zawartego w treści analizowanych tekstów; pomaga też formułować finalne stanowisko wobec problemu badawczego i każe krytycznie weryfikować założenia pierwotne. Ciągłe odnoszenie fragmentów tekstu do jego całości

pozwała zauważać nowe treści i nowe aspekty. Rekonstrukcja układu uzyskane wyniki analiz w tezę, która rozwiązuje problem badawczy.

Realizacja celu określonego w tytule wymagała między innymi połączenia dwóch wspomnianych „odsłon” sfery publicznej w koncepcji Habermasa. Ta czynność obligowała do ustawicznego równoważenia: pierwotnej, historyczno-krytycznej wizji z lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia z systematyczną z lat dziewięćdziesiątych; aspektów materii socjologicznej z filozoficzną, historyczną i jurysprudencją; istotnych aspektów biografii Habermasa, zwłaszcza jego stanowisk publicznego intelektualisty zajmowanych w pewnych kwestiach, z ich potwierdzeniem w pracach naukowych; jego pierwotnej koncepcji sfery publicznej z jej ujęciami u innych autorów. Kompromisowe równoważenia tego typu zawsze budzą zastrzeżenia, usprawiedliwieniem dla wszelkich niedociągnięć w tej kwestii niech będzie to, że dokonywane były w trosce, by w wielości wątków wplatanych przez Habermasa do sfery publicznej nie zagubić celu nadrzędnego, tj. szans pozostawionych szeregowym uczestnikom życia publicznego w ich samostanowieniu o kwestiach dla nich istotnych. Koncepcję sfery publicznej Habermasa dookreślają inne konteksty i pojęcia jego teorii społecznej, stanowiące odrębne pola badań: dyskurs i teoria dyskursu, deliberacja, konsens, racjonalność, interesy poznawcze, materializm historyczny, świat życia i system, kultura masowa, prawa człowieka, teoria krytyczna, procesy uczenia się i in. Wszystkie one wpisują się w pewnym stopniu w sferę publiczną. W tym miejscu również pojawił się problem ich adekwatnej obecności. Społeczna myśl Habermasa jest oceanem kontekstów, pojęć i ujęć opisanych w monografiach, książkowych zbiorach esejów, rozdziałach prac zbiorowych i artykułach. Realizując cele pracy, należało wyodrębnić z tej ogromnej ilości treści informacje istotne dla związku sfery publicznej i autonomii, a następnie usystematyzować je tak, by zrealizować założony cel.

Badanie związku sfery publicznej i autonomii przeprowadziłem, trzymając się dyscyplinarnych (subdyscyplinarnych) ram socjologii życia publicznego. Jak jednak rozumieć samo życie publiczne? Inaczej niż Edmund Wnuk-Lipiński, który osadza je przede wszystkim w kontekście zmiany systemowej, życie publiczne staram się uchwycić w soczewce aspiracji jego uczestników, tj. w aspekcie osobowej potrzeby samostanowienia o wszystkim, co zwykli ludzie uznają za istotne dla swej praktyki życia. Aspiracje szeregowych obywateli związane z osiągnięciem celów i dorastaniem do miary własnych wyobrażeń o sobie są zatem dla mnie najważniejszym inwariantem w rozumieniu życia publicznego. Asumpt do takiego ujęcia dają publikacje badań nad sferą publiczną uczonych z Institute for Public Knowledge (NYU), zwłaszcza prace Craiga Calhouna.

Struktura książki. Książka obejmuje sześć rozdziałów, w których realizuję trzy kroki procedury badawczej.

Pierwszym krokiem jest eksplikatywne studium „paradygmatycznej autonomii indywidualnej” oraz koncepcji sfery publicznej sformułowanej przez Habermasa na początku lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku i rozwijanej do chwili obecnej. W studium autonomii zaczynam od analizy jej warstwy semantycznej; związku autonomii z jurysprudencją, wolnością negatywną i pozytywną oraz od czterech jej konceptualizacji w wydaniu: Joela Feinberga, Geralda Dworkina, Johna Christmanna, Paula Bensona – z ich połączenia autonomia wyłania się jako nieskrępowana dyspozycja ludzka do samokrytycznego odpowiedzialnego samostanowienia, potwierdzającego i wspierającego trwałe plany życia. Zarysową rekonstrukcję genealogii „paradygmatycznej autonomii indywidualnej” jako siły przewodniej ideowego programu nowoczesności rozpoczynam od szukania jej rudymen tarnej obecności w epoce osiowej, wskazując na procesy leżące u źródeł krytycznej racjonalności świata zachodniego, której istotny element stanowiła od początku opierająca się autorytetom autonomiczność. Charakterystykę autonomii nowożytnej zaczynam od prezentacji postulatów millenarystycznych oraz od ideowego programu humanizmu (P. della Mirandola). Szukając autonomii w myśli nowożytnej manifestowanej *explicite* bądź obecnej w formie założonej *implicite*, wskazuję na różnorodność dziedzin, w których autonomia znajduje żyzną glebę wzrostu w nowożytnym procesie funkcjonalnego różnicowania „zaczarowanego świata” Ch. Taylora: w nauce (Kartezjusz, D. Hume); w wizjach transcendentálnych przewartościowujących rozumienie życia codziennego i dostarczających moralnej legitymizacji nowym formom jego organizacji (H. Grocjusz, S. Pufendorf, J. Locke); w strukturach instytucjonalnej religii (Ch. Thomasius); w emancypacji kobiet (M. Wollstonecraft); wreszcie w polityce (I. Kant). Świadomość autonomiczna wykluwała się w cywilizacyjnym procesie historii okcydentalnej, dwa jego momenty miały jednak znaczenie kluczowe: narodziny krytycznej refleksyjności w przełomach osiowych oraz nowożytność z jej bezprecedensowym potencjałem reorientacji w teorii i praktyce. Wokół tych dwóch temporalności osadzam historyczną rekonstrukcję autonomii. Zamykam ją na myśli Kanta z dwóch powodów: jego wizja autonomii jako uniwersalnej dyspozycji człowieka jest bliska Habermasowi, odwołującemu się do autonomizujących pokładów uniwersalnej natury ludzkiej; wizja Kanta egzemplifikuje swego rodzaju zenit teoretycznego zafascynowania autonomią moralną, po którym następuje jej stopniowa deprecjacja (Rozdział I).

Analizę modelu sfery publicznej Habermasa rozpoczynam od wykazania czynników zmiany w sposobie postrzegania przez niego sfery i opinii publicznej na początku lat

sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Swą nowatorską wizją przełamał on ideowy impas myślenia o sferze i opinii publicznej, zaś świadomą aktywność polityczną ukazał jako drogę budowania nowej tożsamości obywatelskiej w społeczeństwie naznaczonym zbiorową winą. Przywołuję zatem te epizody biografii Habermasa, z których wyszły impulsy rozbudzające jego zainteresowanie sprawami obywatelskiego samostanowienia: dzieciństwo, doświadczenia wojny, zawirowania denazyfikacji i związek ze szkołą frankfurcką. Wskazuję dalej na tradycje teoretyczne, które kształtowały jego myślenie na etapie formułowania koncepcji sfery publicznej: K. Marks, P. Sartre i M. Merlau-Ponty, G. Friedmann, M. Heidegger, E. Bloch, H. Marcuse, W. Benjamin, G. Lukács, E. Rothacker, Th. Adorno, M. Horkheimer, K-O. Apel i in. Dalej rekonstruuje klimat ogólnego pesymizmu towarzyszący do lat sześćdziesiątych myśleniu o sferze i opinii publicznej: J.S. Mill, K. Marks, F. Nietzsche, W. Lippmann, J. Dewey, C. Schmitt i M. Heidegger, H. Arendt, R. Koselleck, wydobywając niektóre aspekty recepcji modelu sfery publicznej Habermasa w Bundesrepublice oraz jego czasową i treściową zbieżność z założeniami zrewidowanego programu zachodniemieckich socjalistów SPD (Godesberger Program 1959) (Rozdział II).

Studium historycznej warstwy modelu sfery publicznej Habermasa otwiera refleksja na temat jej wielowymiarowości, tłumaczącej interdyscyplinary charakter omawianych badań. W analizie jej warstwy semantycznej zajmuję się konotacyjną siecią kluczowego pojęcia omawianej pracy *Öffentlichkeit*. Analiza semantyczna wymagała przede wszystkim ustalenia, na ile jego translacje, z konieczności posiłkujące się fuzją terminologiczną „sfera” plus dopełnienie „publiczny” (*public sphere, sphère publique, sfera pubblica*), oddają, a na ile zmieniają stany rzeczy zawarte w pojęciu *Öffentlichkeit*, którego specyficzna warstwa znaczeniowa i intuicyjne niemieckie kojarzenie zasadniczo nie znajdują odpowiednika w innych językach europejskich. Badanie źródeł historycznych sfery publicznej każe zatrzymać się nad okolicznościami, w których Habermas osadza jej początek w nowożytności, tj. napięciami pomiędzy: kapitalizmem handlowo-finansowym a przednowoczesną gospodarką cechową; merkantylistyczną kontrolą państwa a logiką formującego się wolnego rynku obrotów towarowych i przepływu informacji; absolutystycznym państwem a społeczeństwem w procesie przeistaczania się z hierarchicznego w autonomiczne, samoświadome i racjonalne obywatelstwo. Tę część rozprawy kończę konfrontacją wizji genezy sfery publicznej Habermasa ze stanowiskami zgłaszającymi zastrzeżenia co do zgodności historycznej warstwy jego koncepcji z faktami udokumentowanymi w badaniach historycznych (Rozdział III).

Drugim krokiem realizowanej procedury badawczej jest połączenie czynnika formalnego z materialnym, tj. niezmiennej autonomiczności z ewoluującym modelem sfery

publicznej Habermasa. Wskazuję w nim na *loci*, w których dochodzi do spotkania postulatywnych założeń autonomii i sfery publicznej. Istotą tego typu fuzji jest każdorazowa identyfikacja sensów normatywnych, tj. ustalenie, w jakim obszarze, charakterze i konstelacjach, w jakim zorganizowaniu działań uniwersalna autonomiczność znajduje dla siebie miejsce w zmiennej postaci sfery publicznej. Dzięki temu widzimy formy jej ukonkretnienia, materię i okoliczności, które wzmagają potrzebę autonomiczności i praktycznie ją urzeczywistniają w konfrontacji z różnymi postaciami kolonizującego autorytaryzmu. Identyfikacja sensów normatywnych powstałych na styku autonomii i sfery publicznej w pierwotnym modelu Habermasa, a następnie ich przeniesienie i właściwe odczytanie w kolejnych odsłonach sfery publicznej, zwłaszcza tej z lat dziewięćdziesiątych, wydaje się najistotniejszą czynnością podjętych badań. Choć normatywność wspierająca budzenie podmiotowości w jednostkach oraz jej wyrażanie w praktycznych aktach samostanowienia jest w swej istocie niezmienna, nie znaczy to jednak, że daje się identyfikować od razu. Przesuwa się i zmienia miejsce wraz z przesunięciami w wewnętrznych układach sfery publicznej, należy ją zatem odnajdywać na każdym etapie ewolucji, w której Habermas odsłania swą koncepcję sfery publicznej. Jakiegokolwiek zaniedbania na tym polu prowadzą do błędów ahistoryzmu i do wypaczeń oryginalnych założeń jego modelu.

Kluczowym problemem analizy związku autonomiczności i sfery publicznej jest uczestnictwo. W nim zawiera się tak istotna cecha *każdej* postaci tej sfery, jak inkluzywność, tj. otwartość na nieograniczoną ilość anonimowych uczestników. Odpowiedź na pytanie o stopień, w jakim sfera publiczna w koncepcji Habermasa czyni zadość temu kryterium, jest jednym z fundamentalnych ustaleń realizowanych badań – w otwartości ogniskuje się istotny, by nie powiedzieć główny strumień normatywności związku autonomii i sfery publicznej. Omawiając to zagadnienie, na początku ustalam, który z dwóch wariantów społeczeństwa obywatelskiego, tj. mieszczański z pierwszej odsłony sfery publicznej (*Bürgergesellschaft*), czy cywilny z drugiej (*Zivilgesellschaft*) jest reprezentatywny dla uczestnictwa według Habermasa. Reprezentatywny jest oczywiście wariant pierwszy. To w nim zawiera się sedno tego, co pozostaje niezmiennie w rozwijanej przez dekady jego koncepcji sfery publicznej. Wariant cywilny najbardziej optymalnie inkorporuje normatywność uzasadniającą autonomię uczestników sfery publicznej pierwotnego wzorcowego modelu w warunkach społecznych organizowanych i rządzonych przez systemy cząstkowe: ekonomię, politykę, naukę, religię, kulturę – nie zawiera on w sobie nic, co czyniłoby go istotowo różnym, od tego który znajdujemy w pierwotnej koncepcji sfery publicznej Habermasa. Wizja świata aranżowanego i rządzonego przez systemy nie jest tą którą miał przed oczyma konstruując swój model sfery

publicznej, uznaje ją jednak, co oznacza, że musi znaleźć formułę przeniesienia uniwersalnej normatywności uczestnictwa z pierwotnej odsłony sfery publicznej do jej zmodyfikowanej postaci, odpowiadającej warunkom świata opanowanego przez systemy.

Z uczestnictwem wiąże się inne ważne ustalenie dotyczące postaci sfery publicznej. Jak wygląda, z czego powstaje i gdzie się sytuuje? Habermas przedstawia ją jako środowisko komunikacji, arenę debaty nad kwestiami istotnymi dla codziennej praktyki życia. Powstała historycznie z precedensowego wyniesienia prywatnych problemów egzystencji poza rdzenny dla nich obszar gospodarstwa domowego, w orbitę debat prowadzonych publicznie, tj. poza sferą domu i rodziny mieszczańskiej w miejscach zgromadzeń nie będących domenami absolutystycznego państwa i niepodlegających jego bezpośredniej kontroli. W wyniesieniu tym sfera publiczna Habermasa uzyskuje swój specyficzny charakter prywatności zorientowanej publicznie, szczelinowego usytuowania pomiędzy żywiołem gospodarstw domowych a państwem. W takiej postaci i z takiej pozycji zapośrednicza interesy społeczeństwa z agendami rządzenia państwa zarówno w swej pierwotnej odsłonie, jak i w drugiej, skorygowanej. Polemizując z wysuwanymi w literaturze przedmiotu zarzutami o elitarność omawianego modelu sfery publicznej, wykluczającego kobiety oraz warstwy plebejskie, wykazują ich wątpliwą podstawność, argumentując, że wykluczenie kobiet z aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym było konsekwencją burżuazyjnego wyobrażenia o ich roli i funkcjach społecznych, nie może być zatem interpretowane jako czynnik godzący w inkluzywność modelu Habermasa, podobnie jak inkluzywności nie obciąża „ideologia burżuazyjna”, którą przyjmuje on w celu wyjaśnienia pochodzenia wzorcowej racjonalności publicznej. Zarówno burżuazyjne wyobrażenie roli i funkcji kobiet, jak i sama „ideologia burżuazyjna” zawierają się w ideowym pakiecie mieszczańskim, który Habermas uznaje za najsolidniejszą i najbardziej uniwersalną podstawę racjonalności publicznej, zawierającą w sobie meliorystyczne potencjały autokorekty (Rozdział IV).

Wykazując obszary styczności autonomii i sfery publicznej, dochodzę do omówienia sposobu i okoliczności generowania opinii publicznej. Jak działa sfera publiczna Habermasa i jakie instytucje tworzą jej strukturę organizacyjną? Skąd pochodzi racjonalność opinii publicznej? Co reguluje proces debaty i zawierane w niej porozumienie – konsens? Skąd pochodzą siły kolonizujące sferę publiczną? Odpowiedź na postawione pytania dopełnia ustalenia w kwestii normatywności występującej na styku autonomii i sfery publicznej – nie wyczerpuje jej samo uczestnictwo. Normatywność implikuje bowiem problemy organizacji i funkcjonowania sfery publicznej. Początki właściwej sfery publicznej, tj. takiej, w której stawką debat jest konkretne rozwiązanie istotne dla praktyki życia, Habermas wyprowadza

z nowożytnych debat uczonych (*Republic of Letters*), które cechowała wolność od autorytetów innych niż kompetencja wyrażona uzasadnionym argumentem otwartym na krytykę. Habermas uznaje zatem społeczne struktury i protokoły komunikacyjne debaty uczonych za prekursorów politycznej sfery publicznej oraz za kuźnię publicznej racjonalności. Normatywną podstawą opinii publicznej w jego koncepcji jest kantowski imperatyw publicznego wypowiedzania prawdy uniwersalnej. A zatem, opinia jednostki przekonanej o własnej racji artykułowana wobec innych czyni zadość moralnemu obowiązкови ujawniania przed resztą człowieczeństwa fragmentów prawdy uniwersalnej, do której jako ogólnoludzki depozytariusz całościowej wiedzy o życiu i świecie ludzkość rości sobie moralne prawo. Publiczne wypowiedzanie opinii jest zatem potwierdzeniem dojrzałości. Kluczowym punktem omawiania instrumentarium sfery publicznej jest sam proces komunikacyjny, tj. zasady regulujące swobodną cyrkulację opinii wypowiedzanych przez uczestników debaty publicznej prowadzonej w „idealnej sytuacji komunikacyjnej”. Habermas uważa, że debata publiczna ma prowadzić do konsensu. Rzecz jasna, trwanie przy na wpół utopijnej koncepcji „idealnej sytuacji komunikacyjnej” oraz wiara w możliwości osiągnięcia konsensu ściągają na niego krytykę, jako na autora wizji niedających się zrealizować w praktyce. Jeżeli jednak konsensu i warunków jego zaistnienia nie traktuje się jako wyznaczników jedynej prawomocnej procedury wyłaniania woli zbiorowej, lecz jako wzorcowe odniesienia w dążeniach osiągnięcia ogólnie pożądanego idealnego debaty publicznej (cele być może nigdy nie zrealizowanych dążeń), wówczas dają o sobie znać ich potencjały legitymizujące procesy normotwórcze. Habermas uważa je za źródła racjonalności, z których społeczeństwo zróżnicowane światopoglądowo jest w stanie czerpać, ustanawiając normy w świecie, w którym tradycyjne aksjologie utraciły swą zdolność integrującą. Idea konsensu wyrasta z przeświadczenia o uniwersalnym obowiązywaniu równych szans uczestnictwa w komunikacji. Konsens bazuje na wzajemnej intropatii uczestników oraz ich otwartości na wzajemną edukację w procesie komunikacyjnej wymiany indywidualnych opinii i punktów widzenia.

W analizie instrumentarium sfery publicznej Habermasa uwzględniam jej ewolucję z zaznaczeniem cezur i ważniejszych korekt – chodzi o drogę, jaką jego koncepcja sfery publicznej pokonała od swej pierwszej odsłony w latach sześćdziesiątych, jako historycznie bezprecedensowa arena mobilizacji mieszczańskich jednostek w nonkonformistycznym odniesieniu do absolutystycznego państwa, do jej stadium finalnego w latach dziewięćdziesiątych, gdy przyjmuje postać systemu medialnego wyławiającego preferencje społeczne i konwertującego je w opinię publiczną, która ze swej strony legitymizuje wszystkie istotne rozstrzygnięcia w systemie demokratycznym. Pełny obraz sfery publicznej Habermasa

uzyskujemy w połączeniu dwóch odsłon przedstawionych w dwóch różnych jego pracach: *Strukturalnych przeobrażeniach* (1962) oraz *Faktyczności i obowiązywaniu* (1992). Poruszanie się po aporiach jednej i drugiej jednak wymaga klucza hermeneutycznego, który znajduję w innych pracach. Wyjaśnienia normatywności sfery publicznej z pierwszej odsłony dostarcza *Erkenntnis und Interesse* (1968), zwłaszcza przesłanie, że wszelkie potrzeby poznawania wynikają z praktycznych interesów życia. Analogicznie, wyjaśnienie drugiej odsłony sfery publicznej daje lektura *Zur Rekonstruktion des historischen Materialismus* (1976), gdzie Habermas odchodzi od wcześniejszego łączenia ideału obywatelskiego z krytyczną racjonalnością mieszczańską, wyprowadzając go tym razem z komunikacyjnego potencjału jednostek przyjmujących i wypowiadających opinie w aktach niepenetrowanej deliberacji. Rekonstrukcja stadiów rozwojowych sfery publicznej Habermasa pozwala rozumieć między innymi jej problematyczny mariaż z teorią systemów Niklasa Luhmanna. Analizując drugą odsłonę omawiam instrumentalną stronę działania sfery publicznej: model „śluz” politycznego „centrum” i „peryferii” oraz główne założenia teorii demokracji Habermasa, tj. tezę o równej pierwotności autonomii prywatnej i publicznej pozwalającą przewyciężyć dychotomię liberalizmu i republikanizmu, ideę łączenia moralności i prawa pozytywnego, władzę komunikacyjną oraz problem transnarodowej sfery publicznej. (Rozdział V).

Trzecim krokiem badawczym jest wykazanie dziedzin życia i właściwych im form autonomii. Wyłaniają się one z połączenia rozległego obszaru świata życia regulowanego przez sferę publiczną Habermasa z internalizowaną potrzebą samostanowienia. Zarówno dziedziny, jak i formy autonomii ustalam, przykładając matrycę teorii systemów, nie zaś typowe dla pierwszej odsłony i często spotykane w literaturze przedmiotu binarne rozgraniczenie na: (a) obszar immanentnych odniesień jednostki angażujących uniwersalne władze osobowe: wolę, ducha i „czystego” intelektu (*homme*), oraz (b) obszar funkcjonalnych działań instrumentalnych, gdzie władze te przekuwane zostają na racjonalność publiczną i wprzęgane w rutynę czynności funkcjonalnych podporządkowanych koniecznościom egzystencji materialnej (*citoyen-Bürger*). Przyjęcie prostego schematu trzech systemów cząstkowych Habermasa: społeczno-kulturowego, politycznego i ekonomicznego pomogło w wyróżnieniu nie dwóch, lecz trzech odmiennych pól działań autonomicznych. Wykazanie różnych form autonomii realizowanej w obszarach wkraczających w sferę publiczną poprzedza krytyczna analiza „refeudalizacji”, tj. splotu procesów odpowiedzialnych za dekompozycję wzorcowego (liberalnego) modelu sfery publicznej przedstawionego przez Habermasa w pierwotnej odsłonie.

W polu wytyczonym przez system społeczno-kulturowy pojawiają się te jej formy, w których angażowane władze woli, ducha i intelektu służą rozwojowi ogólnoludzkich zdolności, tj. autonomicznemu przeżywaniu wartości estetycznych i duchowych oraz rozumieniu treści wymagającej zaangażowania władz kognitywnych. W tym obszarze Habermas daje się poznać jako konsekwentny adherent rozbudzania takich dyspozycji osobowych, które uzdalniają jednostkę do dystansowania się od technologiczno-medialnego wpływu kolonizującego świat życia celem introspektywnego docierania do pokładów unikalnej podmiotowości, jej refleksyjnej eksploracji oraz uwalniania zawartych w niej potencjałów autonomicznego rozumienia i działania.

Autonomiczne rozumienie i działanie w systemie społeczno-kulturowym uzdalnia do: (a) kreatywnego przeżywania wypoczynku bez ulegania technologiczno-produkcyjnemu postrzeganiu czasu wolnego jako odwrócenia funkcjonalnych czynności zawodowych obliczonych na wydajność; (b) kultywowania refleksyjności temporalnie wyłączającej z absorbującego biegu życia codziennego i uwalniającej krytyczno-racjonalne pokłady podmiotowości, angażując je w procesy formowania indywidualnych stanowisk; (c) sublimującej internalizacji kultury wyższej, a tym samym opierania się trendom naśladowczym w ogólnym zdominowaniu życia ludzkiego przez przemysł kulturowy; (d) przezwycięzania ograniczeń „dogmatyzmu” racjonalistyczno-scjentyistycznego i korektywnego uzupełnienia programu sekularnej nowoczesności (moderny) zdroworozsądkowością pochodzącą z religii.

Autonomiczne rozumienie i działanie w systemie ekonomicznym pozwala warstwie pracy najemnej na (a) pokonywanie autorytarności tradycyjnej dychotomii praca vs kapitał, zwłaszcza „patriarchalnego kierownictwa” przez prywatyzującą identyfikację świata pracy z posiadanymi kompetencjami zawodowymi, z etosem zawodowym, ze statusem prawnym nabywanym wraz z zatrudnieniem, tj. stosunkiem służbowym (*Dienst*) oraz organicznym modelem przedsiębiorstwa postrzeganym jako połączenie działań ludzkich i pierwszorzędnym adresat lojalności służbowej. Autonomia w systemie ekonomicznym: (b) wzmacnia odporność wykonawców funkcji medialnych na naciski zorganizowanych interesów (ekonomii, polityki, ideologii) umożliwiającą zachowanie lojalności wobec interesu społeczeństwa obywatelskiego przez organizowanie agend informacyjnych oraz dobór takich treści przekazu medialnego, które przy najszczerzym ich zdroworozsądkowym rozeznaniu najskuteczniej wesprą interes ogółu; (c) umożliwia kultywowanie dyscypliny konsumpcyjnej w warunkach rozbudowanych systemów świadczeń socjalnych, pozwalającej konsumentom i beneficjentom świadczeń w sposób kontrolowany korzystać zwłaszcza z przemysłu rozrywki, a tym samym opierać się

alienującym skutkom mentalności konsumpcyjnej, ulegającej sugestywnemu działaniu zarówno reklamy ekonomicznej, jak i technik wizualnych (*public relations*), jej politycznego odpowiednika.

Autonomiczne rozumienie i działanie w systemie politycznym uzdalnia zwykłych obywateli do: zachowania pozycji samostanowiącego podmiotu w warunkach, w których polityka zostaje opanowana przez wyspecjalizowane organy administracji jak zrzeszenia, parlamentarnie usamodzielnione partie masowe oraz elity dysponujące instrumentami biurokracji państwowej i prywatnej, tj. grupy menedżerskie w aparacie przemysłu, grupy profesjonalistów wymiaru sprawiedliwości, biurokracji i szkolnictwa wyższego. Według Habermasa polityka jest przejmowana przez instrumenty wyspecjalizowanych systemów, ze szkodą dla jej komponentu fundamentalnego, tj. obywatelskiego uczestnictwa zwykłych ludzi. Debaty prowadzone w zamkniętych kręgach profesjonalnych funkcjonariuszy przestają być jawne i krytyczne, oficjalna sfera publiczna (parlament) staje się miejscem inscenizacji decyzji podjętych w zaciszu gabinetów, które siłą rzeczy przejmują funkcję autentycznej sfery publicznej. Panaceum na inercję sfery publicznej Habermas znajduje w jej przeorganizowaniu, w którym na powrót staje się ona generatorem samoświadomej zdroworozsądkowości. Dokonuje się to na drodze komunikacji językowej. Celem przeorganizowania jest odnalezienie w zmienionych warunkach sfery publicznej tych obszarów i związków, które przechowują pierwiastki wzorcowej racjonalności publicznej, która rodzi się i pochodzi z ochrony podstawowych wartości ludzkich. Programem uzdrowionej sfery publicznej miałyby być szeroko dyskutowane w młodej Bundesrepublice współdecydowanie wewnątrzorganizacyjne (*Mitbestimmung*), w którym decyzje i rozstrzygnięcia o strategicznym znaczeniu dla życia codziennego wyłaniają się w toku dyskursywnej wymiany opinii uczestników zrównanych tytułem dzielonej przez wszystkich tej samej podmiotowości zakorzenionej w godności ludzkiej. Współdecydowanie w systemie polityki czyni zadość naturalnej potrzebie samostanowienia (Rozdział VI).

Oryginalność badań. O koncepcji sfery publicznej Habermasa napisano wiele w naukach społecznych. W kwerendzie literatury nie natrafiłem na pozycje zrealizowane jako projekty badawcze, w których jego sfera publiczna byłaby *explicite* rozpatrywana w perspektywie szans oferowanych zwykłym ludziom w realizacji ich prawa do samostanowienia. W literaturze naukowej poruszającej tak istotny aspekt myśli Habermasa jak sfera publiczna motyw autonomii musi pojawić się naturalnie w przestudiowanych pracach naukowych nie był on jednak obecny na tyle wyraziście, by całościowo wyznaczać porządek badań nad sferą publiczną. W tym aspekcie omawiana monografia zdaje się trafiać w obszar

niszowy studiów nad sferą publiczną Habermasa. Na ile go naukowo wypełnia, pozostawiam ocenie czytelników. Autonomia, sfera i opinia publiczna są przedmiotem nieustannych przemyśleń i przedefiniowań ukierunkowanych na optymalizację aktualnych form życia, podejmowanych w refleksyjnych wariantach socjologii. W tego typu dyskursach raz zdefiniowane idee pojawiają się w nowych odsłonach, tworząc podwaliny dla nowych idei. W ten sposób powstaje świat idei i ujęć, które gdy wyłaniają się w refleksji motywowanej niepokojem poznawczym, zawsze będą nieporównywalne i unikalne. Prezentowana praca, będąca bardziej lub mniej jednolitą „tkaniną” powstałą w znajdowaniu i łączeniu ze sobą wielu odmiennych „włókien”, aspiruje do bycia tego rodzaju refleksją.

Wyniki. Wróćmy do pytań badawczych sformułowanych na początku.

(ad a) Samostanowienie wolne od jakiegokolwiek postaci przemocy jest osią teorii społecznej Habermasa oraz zasadą, której pozostaje niezmiennie lojalny. Lojalność ta wnosi do jego teorii czynnik moralnej powinności, uwalniając ją od kompromisów wobec jakichkolwiek form przemycania do życia publicznego dominacji autorytarnej. Habermas niezmiennie wierzy w uniwersalną wartość autonomicznego samostanowienia, zwłaszcza w życiu publicznym, i dla jego wsparcia wykoncypował model sfery publicznej uchodzący w teorii społecznej za klasyczny i bezprecedensowy.

(ad b) Konceptualizacja sfery publicznej Habermasa na bazie doświadczeń osobistych w klimacie formowania się powojennej państwowości Bundesrepubliki była ważnym impulsem wychodzenia społeczeństwa zachodnioniemieckiego z obywatelskiego letargu rozbudzającym potrzebę obywatelskiego samostanowienia. Wsparciem dla niej były kapitał i kultura naukowa akademii niemieckiej oraz niełatwy dla Habermasa, lecz ważny naukowo i biograficznie związek z intelektualną awangardą frankfurckiego Instytutu Badań Społecznych. Swą wizją sfery publicznej afirmującą aktywne zaangażowanie obywateli w politykę Habermas ukazał sposób przekształcenia obywatelskiego ugoru – ogólnie panującej apatii politycznej – w żyzny grunt realizacji politycznego samostanowienia.

(ad c) Habermas przedstawia sferę publiczną jako arenę wolnej komunikacji równych uczestników, niereglamentowanej i niepenetrowanej przez czynniki zewnętrzne. Taka sfera publiczna wytwarza się wraz z wyniesieniem istotnych problemów prywatnych poza rdzenny obszar prywatności (gospodarstwa domowego i rodziny), w przestrzeń, w której prywatne problemy jednostek wyartykułowane indywidualnie (*Bürgergesellschaft*) bądź w kolektywnym unisono (*Zivilgesellschaft*) przekonwertowywane zostają w opinię publiczną, skuteczną na tyle, by w sposób uprawniony rozstrzygać o istotnych kwestiach dotyczących życia wszystkich. Racjonalność publiczna, którą Habermas uznaje za wzorcową, powstaje z połączenia dwóch

istotnych czynników: (1) naturalnej potrzeby zachowania przez jednostki wartości podstawowych, tj. wolności wypowiedzi i własności jako bazy egzystencjalnej gwarantowanej prawami wolnościowymi *status negativus* oraz (2) przeświadczenia o transcendującej mocy debaty publicznej, tj. komunikacji językowej prowadzonej według założeń „idealnej sytuacji komunikacyjnej”. Habermas wierzy w transcendujące moce odwagi publicznego wypowiedzania opinii, otwartości na innych oraz towarzyszącej jej intropatii. Historyczne ukonkretnienie tego typu racjonalności dostrzega w debatach „republiki uczonych”; przedparlamentarnych debatach mieszczan; reprezentacji deputowanych kultywowanej w „partii notabli” państwa liberalnego; wewnątrzorganizacyjnym współdecydowaniu państwa socjalnego oraz wewnątrzstowarzyszeniowym dialogu społeczeństwa cywilnego (*Zivilgesellschaft*).

(ad d) Zabezpieczeniem inkluzywności sfery publicznej Habermasa jest jej inherentny związek z wartościami ogólnoludzkimi, które chronione są przez prawa wolnościowe *status negativus*, te też jasno definiują tytuły żądań, wyznaczają granice wolności oraz pola kompetencji. Są to: naturalna potrzeba publicznego wypowiedzania opinii (wolność moralna); ochrona zagrożonej egzystencji materialnej i wolności rynkowej (*Bürgergesellschaft*) wystawiona na ryzyko przez arbitralne ingerencje państwa oraz samostanowienie w pluralizmie wolności gwarantowanych przez państwo konstytucyjne (*Zivilgesellschaft*). Związek z wartościami uniwersalnymi najskuteczniej impregnuje sferę publiczną przed zawłaszczeniami ideologicznymi. Zakorzeniona w wartościach uniwersalnych, nie daje się wprząc jako siła pociągowa w ideologicznym brankardzie rewolty studenckiej lat sześćdziesiątych; opiera się też zarzutom wykazujących jej obciążenia „ideologią burżuazyjną” jako wzorcem skutecznego i racjonalnego rozwiązywania problemów publicznej troski. W swej książce formułuję tezę, że normatywne (właśnie uniwersalne) założenia sfery publicznej Habermasa są przechodnie i dają się aplikować zarówno w liberalnym modelu państwa, jak i w państwie socjalnym demokracji masowej. Autonomiczne samostanowienie w każdych warunkach dokonuje się w aktach cywilnej odwagi wypowiedzania opinii (wolności), w determinacji nakazującej chronić interesy praktyczne (egzystencja), w samoświadomej dyscyplinie rozwijającej ducha moderacji w korzystaniu z szerokich asortymentów ofert, którym jednostka ulega jako bierny konsument dóbr duchowych, materialnych i politycznych.

(ad e) W swej istocie model sfery publicznej Habermasa nie zmienia się. Droga, jaką koncepcja sfery publicznej pokonuje od pierwszej odsłony historyczno-krytycznej do drugiej systematyczno-państwowo-prawnej, przypomina układ topologiczny – zmienia się forma, lecz pozostaje wartość. Wprowadzone przez Habermasa nieznaczące korekty wynikały z potrzeby

dostosowania jego modelu sfery publicznej do nowych paradygmatów widzenia życia społecznego, innych niż te, w których wyłaniała się jego wizja pierwotna.

(ad f) Sfera publiczna Habermasa jest obok wolnego rynku, demokracji partycypacyjnej i suwerennego społeczeństwa unikalnym produktem zachodniej nowoczesności. Jej założenia i cele stają się zrozumiałe wyłącznie w warunkach nowoczesnego okcydentu, którego racjonalistyczny rozwój napędzają emancypujące dążenia do wyzwolenia się spod układów systemowej dominacji. W niektórych kulturach pozaokcydentalnych powstały wprawdzie egalitarne formy dialogu społecznego, żaden z nich nie jest jednak odpowiednikiem sfery publicznej Habermasa, gdyż brakuje w nich tego co stanowi o istocie. Zachodni kontekst życia cechuje m.in. zdolność do autokorekty oraz zmiany utrwalonych wzorców instytucjonalnej polityki, orientacji i wzorców moralnych dokonywanych w przeświadczeniu moralnej słuszności, uniwersalnej sprawiedliwości, wolności, autonomii, solidarności i samoświadomości. Podobnych cech albo brakuje w pozaokcydentalnych kręgach kulturowych, albo nie są one na tyle silne, by skutecznie mobilizować potencjał zmian, zwłaszcza wyłaniać konkurencyjne elity władzy.

(ad g) Potencjały transcendujące i emancypujące sfery publicznej Habermasa odsłania semantyczna analiza pojęć stanowiących konotacyjną sieć terminu *Öffentlichkeit*, mianowicie jawność i ujawnienie. Habermas zachowuje w swej koncepcji kantowski motyw wyzwalającej mocy ujawnienia tego, co umyślnie skrywane. W kontekście sfery publicznej najczęściej skrywana jest opinia, ale moc ujawnienia sięga dalej. Ujawnienie w koncepcji Habermasa ma transcendującą moc emancypacji. Zakrycie i ciemność należą do królestwa lęku – moc szantażu na przykład, pochodząca z czyjejś obawy przed ujawnieniem faktów publicznie nieznanych, bazuje na utajnieniu i żywi się lękiem przed ujawnieniem. W koncepcji sfery publicznej Habermasa dowartościowana zostaje moralna misja jawności: wyzwolenia przez prawdę, która odbiera siłę zniewalającym mocom zła i lęku.

Aplikacja. Badania i wyniki omawianej monografii mogą być wykorzystane w studiach akademickich: sfery publicznej i autonomii; społecznej myśli Habermasa; w socjologiczno-historiozoficznych badaniach epoki osiowej i zachodniej nowożytności; mogą się stać przyczynkiem do badań na polu jurysprudencji i teorii demokracji. Ustalenia z obszaru polityki mogą służyć jako punkty orientacyjne dla praktyki politycznej. Stale obecny w badaniach komponent lojalności wobec autonomicznego samostanowienia szeregowych uczestników życia publicznego może posłużyć jako materiał do refleksji nad kierunkami i formą emancypacji dla współczesnych ruchów społecznych oraz stowarzyszeń społeczeństwa obywatelskiego. Książka zawiera ważne punkty odniesienia dla potrzebnego w Polsce dialogu

obywatelskiego, w którym wyraża się wolę porozumienia – być może nie w formie konsensu, jak chce tego Habermas – lecz cywilizowanego kompromisu.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Oprócz wyżej opisanej pracy opublikowałem jedną monografię **niewchodzącą** do dorobku habilitacyjnego: *Ujarzmiony kapitał. „Praca – kapitał” według Oswalda von Nell-Breuninga*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, która jest zmodyfikowaną wersją rozprawy doktorskiej. Współredagowałem dwie prace zbiorowe opublikowane w formie książkowej, jedną w języku polskim wydaną przez wydawnictwo KUL, drugą w języku angielskim wydaną przez Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften in Frankfurt/M. Współredagowałem jedną edycję tematyczną czasopisma naukowego „Zeszyty Naukowe KUL” poświęconą sferze publicznej. Opublikowałem osiem artykułów recenzowanych w czasopiśmie naukowych z listy B; siedem artykułów recenzowanych w czasopiśmie naukowych spoza listy B; dwanaście rozdziałów w pracach zbiorowych w formie książkowej; jedną recenzję książki wydanej w języku angielskim i nietłumaczonej na polski; siedem haseł encyklopedycznych z problematyki społecznej. Jestem autorem (w tym w dwóch przypadkach współautorem): dziesięciu przekładów tekstów naukowych (głównie socjologicznych) z języka niemieckiego na polski; trzech przekładów tekstów socjologicznych i religijnych z języka angielskiego na polski; jednego tekstu socjologicznego z języka niemieckiego na angielski. Sumaryczny indeks cytowań moich prac według Google Scholar 15, liczba autocytowań 0; Index Hirscha według Google Scholar wyniósł 2. Jeden raz otrzymałem Nagrodę Rektora KUL. Odbylem dwa staże naukowe finansowane z programów międzynarodowych i krajowych: dwutygodniowy staż w Institute for Public Knowledge, New York University (2010) w zespole badawczym prof. Craiga Calhouna; oraz trzymiesięczny staż w Department of Sociology and Social Policy, The University of Sydney w zespole badawczym prof. Catriony Elder (2015); oraz dwutygodniowe warsztaty naukowe w The Royal Scott Collage, Salamanca (2008). Wziąłem aktywny udział w czterdziestu konferencjach, sympozjach i seminariach naukowych krajowych i zagranicznych w Szkocji, Irlandii, Niemczech, na Ukrainie, w USA i Australii, wygłaszając wykłady, prowadząc dyskusje panelowe oraz czynnie uczestnicząc w obradach konferencyjnych. Byłem zaproszony w roli eksperta przez instytucje zagraniczne do wygłoszenia koreferatu, wykładu bądź uczestnictwa w organizowanych przez nie sympozjach naukowych (Rosa Luxemburg Stiftung, Pax, Christi razem z Renovabis, University of Aberdeen). Współpracowałem z niemiecką Fundacją Konrada Adenauera, międzynarodową

organizacją Pax Christi, Stowarzyszeniem Civitas Christiana oraz Fundacją Rozwoju KUL. Wraz z kierownikiem Katedry Katolickiej Nauki Społecznej i Etyki Społeczno-Gospodarczej (Instytut Socjologii KUL) współorganizowałem pięć konferencji naukowych z udziałem prelegentów z Polski oraz z Niemiec, USA, Australii, Italii. Nakładem moich starań na jedną z nich przybył prof. Craig Calhoun z IPK NYU, w którego zespole badawczym pół roku wcześniej odbywałem staż naukowy. Przez jedną kadencję należałem do grona *associate editors* Irish Journal of Sociology (IJS) – członkostwo ustało wraz z zakończeniem kadencji zespołu redakcyjnego. Jestem redaktorem tematycznym czasopisma naukowego „Roczników Nauk Społecznych” (KUL). Od 2008 r. prowadzę wykłady i ćwiczenia dla studentów studiów licencjackich, magisterskich i doktoranckich z socjologii życia publicznego, katolickiej nauki społecznej, problematyki tożsamości i zakorzenienia, nowoczesności europejskiej, etycznych zagadnień doradztwa zawodowego. W poprzednich latach wypromowałem siedemdziesiąt dwie prace licencjackie z socjologii, recenzowałem również prace magisterskie z zakresu nauk społecznych. Od kilku lat prowadzę zajęcia i egzaminuję studentów w języku angielskim. Przez jedną kadencję byłem członkiem uniwersyteckiej komisji współpracy międzynarodowej, reprezentując Wydział Nauk Społecznych KUL. Gdy chodzi o popularyzację nauki między innymi dwukrotnie gościłem w studiu radia BBC w Aberdeen i jeden raz w studiu rozgłośni SBS w Sydney wypowiadając się na temat zagadnień życia społecznego.

Moje zainteresowania naukowe koncentrują się na trzech obszarach badawczych: socjologii życia publicznego, globalizacji i tożsamości, katolickiej nauce społecznej, które wyznaczają rozkład publikowanych prac, poza monografią opisaną jako główne osiągnięcie naukowe.

Socjologia życia publicznego

Moje zainteresowanie socjologią życia publicznego rozwinęło się na gruncie wprowadzonej w Instytucie Socjologii KUL w 2010 r. nowej specjalizacji socjologicznej o takiej nazwie. Obszar ten stał się mi bliski z uwagi na podnoszony w nim czynnik normatywności i rozumienia w sensie Weberowskim. Temu obszarowi przyporządkowuję następujące prace:

- *Życie publiczne a moralność*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 60 (2018) nr 2 (242), s. 399–415. ISSN 0044-4405;

- *Źródła sekularności. Analiza wybranych aspektów sekularyzacji*, „Studia Nauk Teologicznych PAN”, 9 (2014) *Sekularyzm – sekularyzacja*, Komitet Nauk Teologicznych Polskiej Akademii Nauk – KUL, s. 37–53. ISSN 1896-3226;
- *Od moralności ideologicznego tygła do autonomii moralnej. Niektóre aspekty transformacji moralności społeczeństwa polskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 56 (2013) nr 1 (221), s. 3–26. ISSN 0044-4405;
- Recenzja książki, Craiga Calhouna, *Nations Matter. Culture, History, and the Cosmopolitan Dream*, Routledge Taylor – Francis Group, London – New York 2007 (s. 238), „Roczniki Nauk Społecznych”, 5/41 (2013), s. 158–165. ISSN 0137-4176;
- *Dlaczego sfera publiczna potrzebuje religii*, w: (red.) I. Borowik, *W poszukiwaniu ciągłości i zmiany. Religia w perspektywie socjologicznej*, Nomos, Kraków 2012, s. 211–227. ISBN 9788376881041;
- *Solidarity according to The Polish Project*, „Journal of the European Society for Catholic Theology Et-Studies”, 3/1 (2012), s. 41–61. DOI: 10.2143/ETS.3.1.2179612/ ISSN 2032-5215;
- „Public sociology” jako nowa subdyscyplina naukowa według Michaela Burawoya, „Roczniki Nauk Społecznych”, 3/39 (2011), s. 29–67. ISSN 0137-4176.

Przedmiotem badań opisanych w wyżej wymienionych pracach jest: sfera publiczna, życie publiczne i nowoczesne społeczeństwo obywatelskie stojące wobec konieczności samookreślenia siebie w realiach pluralizmu ideowego i aksjologicznego. Perspektywą, która w każdym przypadku ustawia soczewkę prowadzonych analiz, jest fundamentalne przeświadczenie o nadrzędnym charakterze podmiotowości (ludzkiej) w świecie nowoczesnym, organizowanym i rządzonego przez różnego rodzaju ośrodki kolonizujące codzienny świat życia, a więc: (a) ideologie sekularne obciążone francuskim wyobrażeniem oświecenia jako rezerwuaru ideowego zwalczającego tradycyjne źródła normatywności, zwłaszcza wywodzące się z religii; (b) autorytarne państwo tłamszące etos obywatelski lub reglamentujące udział w życiu publicznym społeczeństwa (PRL); (c) syndrom „kadeków europejskich” rozbudzający – nie do końca zasadnie, jak wykazują – w społeczeństwach byłego Bloku Wschodniego aspirację dorównywania społeczeństwom „europejskich gwiazd” (A. Favell); (d) wiedza na temat istotnych kwestii codziennego życia ubrana w szatę specjalistycznej narracji, która często powoduje dezorientację w materii istotnej dla praktyki

życia szeregowych obywateli. Cechą wspólną wymienionych prac jest wsparcie podmiotowości zwykłych ludzi realizowanej w realiach „świata życia” w warunkach organizowanych i rządzonych przez różnego rodzaju siły systemowe. Artykuł *Solidarity according to The Polish Project* napisany został na prośbę zespołu redakcyjnego „Journal of the European Society for Catholic Theology” i opublikowany został w tymże periodyku posiadającym sygnaturę „Peeters–Leuven”. Praca „*Public sociology*” jako nowa subdyscyplina naukowa według *Michaela Burawoya* od kilku lat jest dostępna na stronie internetowej University of California Berkeley, w wykazie literatury będącej aplikacją projektu naukowego „public sociology”. <http://burawoy.berkeley.edu/PS/Applications/Hulas.pdf> (11.03.2019).

Tożsamość i globalizacja

Zainteresowanie problematyką tożsamości i globalizacji wynikało przede wszystkim z kolei biograficznych, tj. kilkuletnich studiów za granicą i rozbudzonej potrzeby refleksji nad tożsamością i przynależnością. W tym bloku tematycznym sytuuję następujące prace:

- *Patria as Biography. An Argument for Biographical Patriotism*, w: M. Hułas, S. Fel (eds), *Intricacies of Patriotism: Towards a Complexity of Patriotic Allegiance*, Peter Lang Verlag, Frankfurt/M. i in. 2015, s. 187–225. ISBN 978-3-631-66620-3;
- M. Hułas, S. Fel, *Intricacies of Patriotism: Towards a Complexity of Patriotic Allegiance*, Frankfurt/M. 2015. ISBN 978-3-631-66620-3 hb;
- *Zwycięzcy i przegrani globalizacji*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 53 (2010) nr 4 (212), s. 35–54. ISSN 0044-4405;
- *Emigracja poakcesyjna – element mozaiki postaw. Analiza społeczno-etyczna*, „Studia Socialia Cracoviensia”, 2 (2010) nr 3, s. 153–163. ISSN 2080-6604;
- *Emigracja jako opcja*, „Ethos”, 22 (2009) nr 3–4, s. 247–262. ISSN 0860-8024.

Przedmiotem badań wymienionych prac jest: emigracja poakcesyjna; tożsamość w sytuacji połączenia dwóch obszarów doświadczeń – rzeczywistości rodzimej i imigracyjnej; problem kontynuacji rodzimych wzorców aksjokulturowych w warunkach „nowych ojczyzn”; lojalność wobec partykularnych i bezpośrednio doświadczanych czynników zakorzenienia (patriotyzm) vs lojalność globalna (kosmopolityzm); patriotyzm jako kategoria osobowa. Problemem badawczym w tym obszarze jest dotarcie do autentycznych źródeł tożsamości jednostek oraz zbiorowości w sytuacjach dezorientacji spowodowanych procesami

globalizującego się świata, tj. informacją i komunikacją oraz kolonizującym wpływem kultury i standardów anglosaskich. Wyniki badań na tym polu prowadzą do następujących wniosków: (a) emigracja poakcesyjna jest szansą na poprawę bytu oraz okazją do samostanowienia w sytuacji rozczarowania egzystencją w kraju pochodzenia; (b) realizowana emigracja, zwłaszcza jej inicjalne stadium, mobilizuje w imigrantach potencjały osiągnięć; (c) problematyczne staje się utrzymanie ciągłości wzorców aksjokulturowych przez dzieci imigrantów, które dla zachowania spójności osobowej stają nierzadko wobec trudnego zadania samodzielnego zintegrowania dwóch światów, tj. świata wartości rodziców oraz świata wartości szkoły i grupy rówieśniczej, gdzie ten drugi ze względu na różnice kulturowo-językowe z reguły nie jest kontynuowany w środowisku rodzin imigrantów; (d) kosmopolityzm jako lojalność jednostki wobec czynników uniwersalnych obciążony jest ideologiczną iluzją, podobnie jak koncepcja uniwersalnego człowieczeństwa; (e) patriotyzm zagospodarowuje inherentną potrzebę przynależności w warunkach zdarzeń losowych (np. dzieci z Patiatua) i odgrywa istotną rolę w formowaniu tożsamości. Jako antidotum na ideologiczne zawłaszczenia patriotyzmu nowatorsko tworzę koncepcję *patrii* jako wartości tożsamej z samoświadomością jednostki powstałą na bazie doświadczeń biograficznych. Współredagowana książka *Intricacies of Patriotism. Towards a Complexity of Patriotic Allegiance* cytowana jest w publikacjach zagranicznych i widnieje w spisie bibliograficznym hasła *Patriotism* w *Stanford Encyclopedia of Philosophy* opracowanego przez światowego znawcę tego zagadnienia I. Primoracza, <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/> (11.03.2019).

Katolicka nauka społeczna

Zainteresowanie katolicką nauką społeczną dwadzieścia pięć lat temu rozpoczęło mój „mariaż” z naukami społecznymi. W tym bloku sytuuję następujące prace:

- *Ujarmiony kapitał. „Praca – kapitał” według Oswalda von Nell-Breuninga*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011 (s. 291). ISBN 978-83-7702-176-7;
- S. Fel, M. Hułas, S. Raabe (red.), *Społeczeństwo. Gospodarka. Ekologia. Perspektywa encykliki społecznej „Caritas in veritate”*, KUL, Lublin 2010 (ss. 261). ISBN 978-83-7702-032-6;
- „*Caritas in veritate*”. *Redefinicja zasad i wartości w kontekście globalizacji*, „Diakon”, 5–6 (2008–2009), s. 47–72. ISSN 1730-6353;
- *Komplementarność polityki i gospodarki w ujęciu solidaryzmu chrześcijańskiego*, w: (red.) H. Skorowski, *Świat i jego problemy*,

Międzynarodowe Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2015, s. 184–198. ISBN 978-83-940879-9-9;

- *Wobec „moralności kamieni”*. Franciszka Mazurka polemika z liberalizmem, w: (red.) S. Fel, M. Wódka, *Godność osoby ludzkiej w społeczeństwie i gospodarce. Księga pamiątkowa ku czci śp. Księdza Profesora Franciszka Mazurka*, KUL, Lublin 2014, s. 51–82. ISBN 978-83-7702-924-4;
- *Obronić „socialitas”*. Perspektywa „*Caritas in veritate*”, w: (red.) S. Fel, M. Hułas, S. Raabe, *Spółczesność, Gospodarka, Ekologia. Perspektywa encykliki społecznej „Caritas in veritate”*, KUL, Lublin 2010, s. 231–247. ISBN 978-83-7702-032-6.

Perspektywę widzenia problemów w tym obszarze badań, podobnie jak w pierwszych dwóch, wyznacza lojalność wobec czynnika ludzkiego w warunkach jego kolonizacji przez siły systemów cząstkowych: liberalny i neoliberalny wolny rynek; wycofywanie się państwa z programów socjalnych i ogólna recesja państwa socjalnego; wpływ technologii digitalnej na kondycję człowieka ze szkodą dla czynnika ludzkiego; niewydolność współczesnych instytucji polityki międzynarodowej i potrzeba powołania do istnienia światowej władzy politycznej. Odniesieniem w prowadzonych analizach są zasady i wartości katolickiej nauki społecznej, tj. zasada osobowości, zasada dobra wspólnego, zasada pomocniczości, zasada solidarności oraz wprowadzana obecnie do katolickiej nauki społecznej zasada zrównoważonego rozwoju. Publikowane prace prowadzą do następujących wniosków: (a) znany problem relacji: osobowy czynnik ludzki (praca) vs instrumentalny czynnik (kapitał) nieustannie daje o sobie znać w ciągle nowych odsłonach i nowych konfiguracjach, w każdym jednak wariancie bezwzględne pierwszeństwo przypada czynnikowi ludzkiemu; (b) dowartościowanie czynnika ludzkiego w różnych układach zatrudnienia i zawodu dokonuje się na drodze właściwej dystrybucji dochodu gospodarczego, obliczonego perspektywicznie na upowszechnienie własności, oraz na drodze właściwego, tj. partnerskiego i współdecydującego (*Mitbestimmung*) zorganizowaniu relacji w przedsiębiorstwie eliminującym przejawy autorytatywności; (c) modelem kształtowania nowego ładu międzynarodowego nie jest kategoria *global government* intuicyjnie przywołująca hierarchiczność i agregaty administracyjne, lecz *global governance* idea zarządzania realizowana według założeń w wymienionych wyżej zasad pomocniczości i solidarności.

J. Mał Lłates